

Верховний
Суд

Вирішення сімейних спорів, що виникли в умовах воєнного стану

Ольга СТУПАК

суддя Великої Палати Верховного Суду

1. Вирішення спорів про позбавлення батьківських прав матерів, у разі визнання позову.

Постанова КЦС ВС від 29 листопада 2023 року у справі № 607/15704/22 (частина I)

Батько звернувся до суду з позовом про **позбавлення матері батьківських прав** щодо неповнолітнього сина та збільшення розміру аліментів.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням російських військ на територію України відповідачка із неповнолітнім сином, за спільною згодою, виїхала до Республіки Польща. Відповідачка має неофіційний підробіток – прибирання у приватних будинках, та залучає до цієї роботи неповнолітнього сина.

Суди встановили, що у вересні 2022 року шлюб між сторонами розірвано, сторони уклали **нотаріально посвідчений договір про визначення місця проживання, утримання та виховання дитини батьком**.

Верховний Суд зазначив, що враховуючи, що позивачем не доведено умисне невиконання відповідачкою своїх батьківських обов'язків щодо неповнолітнього сина, з яким вона разом проживає в Республіці Польща, де син продовжує отримувати середню освіту, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, дійшов правильного висновку про відсутність підстав застосовувати до відповідачки такий крайній захід впливу, як позбавлення її батьківських прав.

Постанова КЦС ВС від 29 листопада 2023 року у справі № 607/15704/22 (частина II)

Щодо висновків суду апеляційної інстанції про **відмову у прийнятті заяви матері про визнання нею позовних вимог та не заперечення проти позбавлення її батьківських прав**, то ВС погодився з позицією апеляційного суду. **Суди не вправі покласти в основу свого рішення лише факт визнання позову відповідачем, не дослідивши водночас обставини справи. Тобто повинно мати місце не лише визнання позову, а й законні підстави для задоволення позову.**

Встановивши, що підстави для задоволення позову відсутні, суд апеляційної інстанції обґрунтовано не взяв до уваги факт визнання позову відповідачкою, зазначивши про це у своїй постанові.

Постанова КЦС ВС від 22 листопада 2023 року у справі № 214/5134/22 (частина I)

Батько звернувся до суду з позовом про **позбавлення матері батьківських прав** щодо малолітньої дочки та стягнення аліментів на дитину.

У середині червня 2022 року, через тиждень після народження дитини, відповідачка залишила дочку на нього та виїхала в невідомому напрямку.

6 серпня 2022 року мати надала нотаріально засвідчену згоду на тимчасовий виїзд позивача з малолітньою дочкою до Республіки Польща, де вони були взяті на облік як внутрішньо переміщені особи.

Орган опіки та піклування надав рішення про доцільність позбавлення батьківських прав матері, **посилаючись на подану нею заяву від 14 грудня 2022 року, у якій вона не заперечує проти позбавлення її батьківських прав.**

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для застосування до відповідача такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, та відповідно правильно відмовив у задоволенні цієї вимоги.

Постанова КЦС ВС від 22 листопада 2023 року у справі № 214/5134/22 (частина II)

Посилання позивача в касаційній скарзі на те, що суди не врахували, що відповідачка не заперечувала проти позбавлення її батьківських прав, колегія суддів відхиляє як безпідставні, оскільки встановлено, що подана електронним шляхом до суду першої інстанції заява від імені відповідача від 14 грудня 2022 року, у якій вона не заперечує проти позову, не скріплена електронним підписом відповідача, у зв'язку з чим суди обґрунтовано не взяли її до уваги.

Водночас відповідачка до суду жодного разу не з'явилася, ці обставини не підтвердила, а долучена позивачем до позовної заяви нотаріально засвідчена заява матері від 6 серпня 2022 року, у якій вона надає згоду на тимчасовий виїзд позивача з дитиною за кордон, не може свідчити про те, що відповідач свідомо ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків та не є підставою для позбавлення її батьківських прав.

Надіслану позивачем до ВС **нотаріально засвідчену заяву матері дитини про визнання позову** колегія суддів не приймає з підстав, передбачених ч. 4 ст. 206 ЦПК України, оскільки вважає, що **визнання відповідачем позову в цьому випадку порушує права та інтереси малолітньої дитини.**

Постанова КЦС ВС від 10 листопада 2023 року у справі № 401/1944/22 (частина I)

Батько звернувся з позовом про **позбавлення матері батьківських прав стосовно малолітньої дитини**.

Мати дитини не бере участі у вихованні дитини, не цікавиться дочкою, тобто взагалі не виконує батьківські обов'язки, мотивуючи свою позицію тим, що дитина заважає їй влаштовувати особисте життя. Позбавлення матері батьківських прав, що відповідно відповідатиме інтересам дитини.

Відповідачка подала до суду заяву про визнання позову. Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у задоволенні позову.

Верховний Суд погодився з такими висновками і зазначив, що **заяви відповідачки від 26 липня та 27 жовтня 2022 року, в яких вона відмовлялася від батьківських прав на дитину та визнавала позов про позбавлення її батьківських прав, не можуть слугувати підставою для задоволення позову**, оскільки відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства та не відповідає інтересам дитини.

Відтак, суд першої інстанції правильно відмовив у прийнятті визнання відповідачкою позову, оскільки у цій категорії справ визнання позову суперечить закону, а саме ч. 3 ст. 155 СК України, та порушує інтереси дитини.

Постанова КЦС ВС від 10 листопада 2023 року у справі № 401/1944/22 (частина II)

Верховний Суд наголошує, що саме лише подання заяви про визнання позову у справі про позбавлення батьківських прав не може бути підставою для звільнення позивача від обов'язку надання інших доказів на підтвердження існування обставин, передбачених ч. 1 ст. 164 СК України для позбавлення батьківських прав.

Враховуючи, що у матеріалах справи немає беззаперечних та достатніх доказів, які б підтверджували винну та свідому поведінку матері щодо ухилення від участі у вихованні доньки, умисне і свідоме нехтування обов'язками матері, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, зробив обґрунтований висновок про невстановлення правових підстав для позбавлення матері батьківських прав стосовно її малолітньої доньки.

2. Вирішення спорів про визначення місця проживання дітей з одним із батьків у разі визнання позову.

Практика Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду.

Постанова КЦС ВС від 2 листопада 2023 року у справі № 592/7624/22 (частина I)

Батько у жовтні 2022 року звернувся з позовом про визначення місця проживання дитини з ним.
На момент пред'явлення позову дитині виповнилось 15 років.

Суди встановили, що з 10 листопада 2006 року сторони перебували в зареєстрованому шлюбі, який заочним рішенням суду від 19 квітня 2011 року розірвано. Неповнолітня дитина проживає з батьком. У висновку служби у справах дітей визначено про можливість визначення місця проживання неповнолітньої разом із батьком. Допитана судом першої інстанції неповнолітня висловила про те, що їй і надалі належить залишатися з батьком. Суди першої та апеляційної інстанції відмовили в задоволенні позову.

ВС зазначив, що встановивши, що законом не передбачено можливості визначення місця проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, з одним із батьків, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову.

Неспроможними є аргументи касаційної скарги про відсутність висновку ВС щодо питання застосування норм права про визначення місця проживання неповнолітньої дитини в умовах воєнного стану, який спричиняє порушення прав і найкращих інтересів дитини щодо її зростання у безпечному, спокійному та стійкому середовищі. Ці посилання в касаційній скарзі мотивовані тим, що позивач у будь-який момент може бути призваний на військову службу, залишивши свою дитину без батьківського піклування, догляду та утримання, у зв'язку з чим найкращі інтереси та права дитини будуть порушені, а вона залишиться одна, оскільки батькові доведеться захищати державу. Відхиляючи доводи касаційної скарги, ВС виходив з того, що **позивач не вказував підставою позову те, що його звернення до суду з вимогою про визначення місця проживання дитини з батьком зумовлене тим, що у разі призову його на військову службу його дочка буде позбавлена батьківського піклування.**

Постанова КЦС ВС від 2 листопада 2023 року у справі № 592/7624/22 (частина II)

Посилання у касаційній скарзі на незаконність відмови суду першої інстанції у прийнятті заяви відповідача про визнання позову були предметом перевірки апеляційного суду. Апеляційний суд зазначив, що **суд не вправі покласти в основу свого рішення лише факт визнання позову відповідачем, не дослідивши при цьому обставини справи. Тобто повинно мати місце не лише визнання позову, а й законні підстави для задоволення позову.**

Крім того, визнання позову суперечить вимогам закону, зокрема, приписам ст. 29 ЦК України, статей 160, 161 СК України, згідно з якими питання визначення місця проживання з одним з батьків може вирішуватись щодо дитини, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітньої дитини), та інтересам неповнолітньої, яка і сама має визначати своє місце проживання.

3. Вирішення спорів про визначення місця проживання дітей з одним із батьків у разі визнання позову.

Практика судів апеляційної інстанції.

Постанова Одеського апеляційного суду від 28 грудня 2023 року у справі № 495/894/23 (частина I)

Батько звернувся до суду із позовом про розірвання шлюбу, стягнення аліментів, **визначення місця проживання малолітньої доньки разом із ним**, відібрання малолітньої доньки у матері без позбавлення її батьківських прав, проживання малолітньої доньки із батьком у зв'язку з фактом самотійного виховання дитини батьком. Позивач є військовослужбовцем та перебуває на військовій службі.

Рішенням суду першої інстанції від 8 лютого 2023 року позов задоволено. Постановою апеляційного суду від 28 грудня 2023 року **апеляційну скаргу Військової частини** задоволено, відмовлено в задоволенні позову в частині встановлення факту самотійного виховання дитини батьком, а також про відібрання малолітньої дитини у матері без позбавлення її батьківських прав.

Згідно заяви від 8 лютого 2023 року, що міститься в матеріалах справи, **відповідачка визнала позов**, погодилася на відібрання дитини, проте **чи відповідає таке відібрання інтересам дитини та як вона буде реагувати на своє відібрання від матері, судом не було перевірено**, хоча в такому випадку він повинен був перш за все здійснити перевірку дотримання прав дитини, а не формально приймати визнання позову, і таке виключення з загального правила змагальності встановлено виключно в інтересах дитини.

Постанова Одеського апеляційного суду від 28 грудня 2023 року у справі № 495/894/23 (частина II)

Крім того, у порушення ч. 1 ст. 161 СК України під час прийняття рішення про визнання позову відповідачкою, судом не було з'ясовано ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення, зокрема факт перебування позивача в ЗСУ, а також те, що за твердженням позивача дитина постійно мешкала з ним, проте жодного доказу цього факту до позову не було додано, як власно й факту самовільної з боку відповідачки зміни місця проживання дитини (ст. 162 СК України).

Факт перебування позивача на службі у в\ч, тобто перебування в лавах ЗСУ, які переведені на воєнний стан, чим мотивоване клопотання позивача про зупинення провадження у справі, виключає встановлення факту того, що він самостійно займається вихованням доньки без участі її матері.

Звернення позивача до суду обумовлено тим, що він проходить службу у в\ч і має на меті звільнення з військової служби, що також підтверджується його зверненням до командування в\ч з рапортом про звільнення зі служби, що є недопустимою обставиною для задоволення його позовних вимог, в частині їх оскарження в апеляційному порядку.

Постанова Дніпровського апеляційного суду від 13 грудня 2023 року у справі № 187/1272/23

Батько звернувся до матері з позовом **про визначення місця проживання дитини разом з ним**. Малолітня дитина проживає разом з батьком та знаходиться на його утриманні. Мати дитини відмовилася від виховання та утримання дитини, разом з цим не заперечує про визнання місця проживання дитини разом з ним, оскільки планує поїхати за кордон.

Оскільки він проходить військову службу у складі ЗСУ, дитина залишилась проживати з його сестрою, яка не має можливості замінити батьків, вимушений звернутися до суду та просити суд визначити місця проживання дитини разом з ним.

Рішенням суду першої інстанції від 28 серпня 2023 року, залишеним без змін постановою апеляційного суду від 13 грудня 2023 року, в задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено.

Рішення суду мотивовано відсутністю підстав для задоволення позову, оскільки на час розгляду справи батько не проживає разом з дитиною у зв'язку з проходженням військової служби у складі Збройних Сил України та дитиною опікується інша особа. Разом з тим, матеріали справи не містять даних очевидної протиправної поведінки матері щодо дитини, **не дивлячись на визнання позову**, тому суд дійшов висновку, що визначення місця проживання дитини разом з батьком, не буде відповідати інтересам малолітньої дитини.

Постанова Одеського апеляційного суду від 23 листопада 2023 року у справі № 514/299/23 (частина I)

Батько звернувся до суду з позовом про стягнення з матері дитини аліментів та **визначення місця проживання дитини разом зі ним.**

Рішенням суду першої інстанції від 10 травня 2023 року відмовлено у задоволенні позову в частині визначення місця проживання дитини з батьком.

Постановою апеляційного суду від 23 листопада 2023 року рішення суду першої інстанції змінено в частині мотивів відмови у задоволенні позовних вимог.

Апеляційний суд вважає за необхідне зазначити, що **саме про собі визнання позову відповідачем на стадії судового розгляду справи також не свідчить про відсутність спору між сторонами.**

Під час дослідження матеріалів справи та доказів під час апеляційного перегляду апеляційним судом встановлено, що, фактично, сторони не порушують питання про визначення місця проживання неповнолітньої дитини разом з батьком у зв'язку з знаходженням на повному утриманні у батьків. Навпаки, **мати дитини не заперечує та повністю визнає позовні вимоги позивача** про визначення місця проживання неповнолітнього сина, який знаходиться на повному утриманні батька та проживає разом зі своїм батьком.

Постанова Одеського апеляційного суду від 23 листопада 2023 року у справі № 514/299/23 (частина II)

Додатково суд апеляційної інстанції звертає увагу, що до суду першої інстанції адвокатом заявника надіслано рапорти заявника про надання відстрочки від призову на підставі, зокрема, перебування на утриманні неповнолітнього сина. На рапорті наявна резолюція «для вирішення питання потрібно звернутись до РТЦКтаСП».

Отже, заявнику необхідно документальне підтвердження факту самостійного виховання батьком дітей (повного утримання), що корелюється із формулювання підстав для звільнення з військової служби або надання відстрочки від військової служби, передбаченими чинним законодавством України.

Враховуючи вищевикладене, колегія суддів дійшла висновку, що **подання позову про місце проживання неповнолітнього, який знаходиться на повному утриманні батька, разом зі своїм батьком є зловживанням правом**, так як:

- правовий статус батька – військовозобов'язаний згідно із національного законодавства України;
- використаний приватно-правовий інструментарій для звільнення від конституційного обов'язку, передбаченого ст. 65 Конституції України;
- беззаперечне визнання відповідачем позовних вимог в цій частині.

4. Встановлення фактів в порядку окремого провадження (перебування дітей на повному утриманні одного з батьків).

Ухвала ВП ВС від 26 жовтня 2023 року у справі № 201/5972/22 (частина I)

(прийнято до розгляду справу за позовом батька про встановлення факту самотійного проживання для визначення юрисдикції суду)

Заявник звернувся до суду в порядку окремого провадження із заявою про встановлення юридичного факту, а саме **встановлення факту самотійного виховання дитини, зокрема, з метою (згідно з доводами заявника) отримання соціальної допомоги як батьку, що самотійно виховує дитину, а також отримання відстрочки від мобілізації.**

Ураховуючи, що між заявником та ТЦК та СП (який заявник указав зацікавлено особою) може виникнути спір, пов'язаний з доведенням наявності підстав для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації (про що заявник вказав у заяві) і не пов'язаний з виникненням чи реалізацією цивільних прав та обов'язків заявника, їх виникненням, існуванням та припиненням, за предметом та можливими правовими наслідками цей спір може стосуватися лише сфери публічно-правових відносин, тому, на думку колегії суддів КЦС ВС, такий спір не підлягає вирішенню в порядку цивільного судочинства.

Ухвала ВП ВС від 26 жовтня 2023 року у справі № 201/5972/22 (частина II)

Разом з тим, КЦС ВС звертав увагу на те, що справи щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються в порядку окремого провадження за правилами ЦПК України. Розгляд справ окремого провадження має свої особливості, які не властиві та не притаманні адміністративному судочинству.

До того ж перелік юридичних фактів, що підлягають встановленню в судовому порядку, зазначений у ст. 315 ЦПК України, не є вичерпним, а судова практика щодо розгляду порушеного заявником питання в окремому провадженні з урахуванням мети встановлення відповідного факту та наявності або ж відсутності спору ВС ще не сформована, що свідчить про необхідність вирішення ВП ВС цих актуальних між'юрисдикційних питань.

Правова проблема постає під час дії правового режиму воєнного стану у значній кількості поданих заяв, позовів на території України про встановлення факту самостійного виховання дитини (інших фактів, які пов'язані з реалізацією права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації) чи оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень, що перебували та перебувають на розгляді в судах та рішення у яких можуть бути винесені найближчим часом.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!